

Niğde'ye Yapılan Sürgünler

Dr. Salih ÖZKAN*

Özet: Osmanlı döneminde sürgün olayı hem kolonizasyon hem de ceza metodu olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte Cumhuriyet döneminde sürgünler daha çok ceza metodu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sürgün olayında kişi hapis cezasının çoğunu bitirdikten sonra genelde hapiste tutulmamaktadır. Geri kalan yıllar için sürgüne gönderilmektedir. Bunun oranı genellikle hapis süresinin beşte biri kadardır. Bu bir anlamda mahkumun problem yaratamayacağı özel bir mahalde zorunlu ikamete tabi tutulması gibidir. İkinci çeşit sürgün ise, bölge güvenliği açısından sınıra yakın yerlerde oturması sakıncalı olan kişilere uygulanmıştır. Bunlar sınır boylarından uzak yerlere zorunlu ikamete gönderilmişlerdir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Niğde'ye sürgün edilenler, daha çok ikinci tip sürgüne dahil olan kişileri teşkil etmiştir. Bu sürgünler daha çok casus sürgünü niteliğindedir. Casusların Niğde'ye sürgün edilmelerinin sebebi, bölgenin Orta Anadolu'da bulunmasından ve nispeten emin bir yer olmasından dolayıdır. Sürgün olayı başlı başına bir ceza olmayıp, kişinin bazı haklarının kısıtlanmasından ibarettir. Sürgün olan kişi hemen hemen hür bir kimsenin yapabileceği bir çok hareketi yapabileceği hakkına sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Sürgün, Niğde, İkamet, Ceza Metodu, Casus, Casus Sürgünü, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sürgünler, Cumhuriyet Döneminde Sürgünler.

GİRİŞ

Bir kimsenin isteği dışında, başka bir mahalde zorunlu ikamete tabi tutulması (Sözlük 1998: 2055); Toplumda bir kimse veya bir zümrenin toplumun içinde yalnız bırakılması ve yerinden uzaklaştırılması, bazen de toplum dışına çıkarılması (Pakalın 1993: 299); Bir suçtan mahkum olan kimsenin, ikametgahının bulunduğu mahalden uzak bir yerde oturmaya mecbur edilmesi cezası, şeklinde çeşitli tarifleri yapılan sürgün olgusunun tarihinin, insanlığın tarihiyle yaşıt olduğunu söyleyebiliriz (TA C. XXX: 146).

Gerçekten de sürgün olayı bilinen en eski çağlardan beri, sebepleri ve uygulanışı farklı olmakla birlikte, hemen bir çok toplumda rastlanılan olay olarak

* Niğde Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Eğitimi ABD Öğretim Üyesi / NİĞDE
sozkan66@hotmail.com

görülür. Bazen başka toplulukları yurdundan sürerek, kendilerine yurt açmak amacıyla toplu bir şekilde veya yeni kazanılan yerleri yurtlaştırmak amacıyla zorunlu iskana tabi tutarak, coğrafyanın etnik yapısını etkileyecek biçimde, bazen ülkenin huzur ve asayişini korumak amacıyla yönelik olarak topluca veya münferit biçimde, hatta bazen de siyasî iktidarı korumak amacıyla yönelik olarak siyasî muhalifleri merkezden uzaklaştırmak şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve Cumhuriyetin ilk yılları, huzur ve asayişini koruma gayretleri ve siyasî endişelerin yaşandığı yıllardır. Bu yüzden her iki dönem de, daha çok huzur ve asayişini korumaya yönelik ve siyasî muhalifleri merkezden uzaklaştırmayı amaçlayan sürgün olaylarının yaşandığı bir süreçtir. Bu sürgünlerin nitelik ve niceliği, bir devrin çöküşünü ve bir dönemin başlangıcını gösterecek önemli tecrübe kaynaklarıdır.

A. OSMANLIDA ve CUMHURİYET DÖNEMİNDE SÜRGÜN

1. Osmanlı Devleti Döneminde Sürgün

Osmanlı Devleti zamanında sürgün olayına;

İskân ve kolonizasyon metodu olarak,

Ceza metodu olarak iki şekilde rastlıyoruz.

a. İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak

Özellikle Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde, fethedilen yerleri Türkleştirmek, İslâmlaştırmak maksadıyla sürgün usulüne çok sık müracaat edildiğini biliyoruz. Elimizde ilk dönemlere ait sürgün belgeleri bulunmamaktadır. Ancak bir takım imtiyazlı vakıf ve mülk sahiplerine verilen bazı mükellefiyetlerle birlikte, sürgünden de muaf olduklarını bildiren “muafiyetnameler” vardır. Buna göre; devlet ihtiyaç hissettiği zaman, bu şekilde sürgünden muaf olmayan sahalardaki beylerin veya vakıf ve mülk sahiplerinin idaresinde bulunan diğer bütün teb'ası üzerinde asker, para, erzak, kereste, işçi, arabacı vs gibi mükellefiyetler vaz' ettiği gibi, gerekli gördükçe icap eden yerlere gidip yerleşmek, yani sürgün gitmek mükellefiyetini de emretmekte idi. Bütün diğer hizmetler gibi bu hizmet de halktan belirli usullerle ve belirli oranda istenirdi (Barkan 1949: 524).

Rodos adasının fethinden sonra Ayasoloğ kasabasının muaf tutulmasına ilişkin II. Beyazıt ve Yavuz Sultan Selim'in vermiş olduğu muafiyetname, “iskân ve kolonizasyon” maksatlı sürgün olayının uygulanışı hakkında bize sağlam bilgiler vermektedir. Bu muafiyetnameden iki önemli nokta anlaşılmaktadır.

Rodos adası fethedildiği zaman bu adanın imarı için de bir sürgün emredilmiştir.

Bu sürgün memleketin her tarafından, her kasabadan bir nispet altında olmayarak birkaç kişinin gönderilmesi şeklinde yapılmıştır (Barkan 1949: 524). Yani herhangi bir kasaba veya yerin halkı tamamen boşaltılıp oraya götürülmemiş, belki elli sene sonra fethedilecek olan Kıbrıs adasının iskânı için verilen sürgün hükmünde görüldüğü üzere, bütün memleketeye şamil bir insan vergisi şeklinde yapılmıştır.

b. Ceza Metodu Olarak Sürgün

Bir ceza metodu olarak Orta Asya'daki Türk Tarihinde de rastladığımız sürgün olayının Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerine dair elimizde bilgi bulunmamaktadır. Bu tarz sürgün olayına daha çok XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyâsî sürgünler şeklinde rastlıyoruz. Tanzimat sonrasının getirdiği aydınlanma sürecinde, Osmanlı ülkesinde ilk defa olmak üzere siyâsî bir muhalefetin ortaya çıktığını görüyoruz. Genç Osmanlılar Cemiyeti'nde organize olan bu muhalifler, Avrupa devletlerinin yönetim biçimlerinin tesiri altında kalmışlar, Osmanlı Devleti'nde de meşrutiyet idaresinin kurulması için mücadeleye girişmişlerdir. Halbuki padişah ve Babîâli onlar gibi düşünmüyorlardı. Bu suretle İmparatorluğun seçkin zümresi ile padişah ve Babîâli arasında derin bir siyâsî görüş farkı doğmuştur (Karal 1983: 350). O yüzden bu aydınların önemli bir kısmı Meşrutiyet ilan edilinceye kadar Avrupa'da sürgün hayatı yaşamışlar, Meşrutiyet ilan edildikten sonra da önemli bir kısmı yurda dönmüşlerdir (Lewis 1991: 173).

I. Meşrutiyet'in ilanı ile siyâsî sürgünler son bulmayacak, aksine 1877 yılında Abdülhamit'in Mithat Paşa'yı sürmek suretiyle başlattığı hareket (Akşin 1998: 25), Meşrutiyet'in ikinci defa ilanına kadar artarak devam edecektir. Mithat Paşa'nın ısrarıyla meşrutî idareyi kabul etmiş olan Abdülhamit, bir müddet sonra kendisine kafa tutan Sadrazam Mithat Paşa'yı tevkif ettirerek, memleket dışına çıkartmış ve bunu müteakip çeşitli hafiye şebekeleriyle faaliyete geçerek, gerek Sultan Murat taraftarlarını ve gerek çekindiği kimseleri birer bahane ile işten uzaklaştırmış veya sürgün etmişti (Uzunçarşılı 1950: 1). Mithat Paşa'nın sürgün olayı, bir ceza metodu olarak sürgünün uygulanış biçimi hakkında bize çok açık bilgiler vermektedir.

Sultan Abdülhamit'le Mithat Paşa arasındaki ilk ciddi muhalefet Kanun-ı Esasi'nin padişahın hukukunu tespit eden 113. maddesi üzerine yaşanmıştır. Padişah bu maddeye, "şüpheye düştüğü kimseleri memleket dışına sürgüne göndermeye yetkili olduğuna" dair bir hüküm koymak istiyordu. Bunu da kabul ettirmiştir (Karal 1983: 8). Kanun-ı Esasi'nin ilanından sonra hükümet başkanı gibi davranmaya başlayan Mithat Paşa, ikinci sadaretinin beşinci haftasında padişaha suikastla itham edildi. Bunun iftira olduğu herkesçe bilinmesine rağmen, Damat Mahmut Paşa ve Seraskerin telkinlerine kanan

Sultan II. Abdülhamit kararından vazgeçmeyince, Mithat paşa bir saray entrikasının kurbanı olmuştur (Osman Nuri 1327: 181). 24 Kanunusani 1292 (5 Şubat 1877) de evlat ve iyaliyle görüşmesine fırsat verilmeksizin İzzettin Vapuruyla İtalya'da Brendizi'ye gönderilmiştir (Ali Haydar Mithat 1325: 195). Kendi isteği üzerine İtalya'ya gönderilen Mithat Paşa'ya bizzat II. Abdülhamit 500 altın vermiş, 17 aylık Avrupa hayatı süresince yardımlarını sürdürmüştür. Affedildikten sonra Girit'e yerleştirilen paşaya aylık 200 altın maaş verilmiştir (Talay 1991: 28).

Mithat Paşa daha sonra sarayla arasını düzeltip önce Suriye (Ali Haydar Mithat 1325: 207), sonra da Aydın'a (Ali Haydar Mithat 1325: 228) vali olarak tayin edilirse de Taif'e sürgün olmaktan kurtulamaz. Mithat Paşa ve diğer Taif sürgünü olan zevat, sürgün kararından sonra yine İzzettin Vapuruyla bin türlü eza cefa ve baskı ile Cidde ve Mekke üzerinden meşhur Taif kale hapishanesine gönderilmiştir. Hapishanede icra olunan mezalim bizzat Mithat Paşa tarafından ailesine bildirilmiş, ailesi de bundan telaşa kapılarak gerekli yerlere başvurmuştur. Bunun üzerine İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Lord Dufryn olayı protesto etmiş ve Mithat Paşa'nın sıhhatine itina gösterilmesi için emir tebliğ olunmasını sağlamıştır (Ali Haydar Mithat 1325: 268).

Sultan Abdülhamit, Mithat Paşa'nın sürgünü konusunda "... yalnızca ihtiyatî tedbir aldığını, adamlarına dokunmadığını, hatta hak edenleri taltif ettiği" (Bozdağ 1985: 143) söylemektedir. Bu husus Mithat Paşa ve adamları için de geçerlidir. Nitekim bir müddet sonra Suriye'ye yetenekli bir valinin atanması ihtiyacı doğunca Sadrazam Saffet Paşa'nın önerisiyle Mithat Paşa buraya vali olarak atanır. Mithat Paşa'nın devletle olan bu barışması ilerde ona, önce Aydın valiliğinin sonra da ikinci defa sadrazamlığın yolunu açacaktır (Arıkan 1984).

II. Abdülhamit ve sonrasındaki İttihat ve Terakki dönemlerinde özellikle siyâsî muhalefeti seslendiren aydınlar, öğrenciler ve subaylar için uygulanan bu ceza ve uygulanaşına dair hatıra, makale, hikaye, roman ve piyes türünden çok sayıda esere ve bilgiye rastlamak mümkündür. Bunların ışığında denilebilir ki, özellikle Abdülhamit döneminde, sürgünlere gittikleri yerlerde mâlî sıkıntılara düşmemeleri için, devlet yönetiminde çeşitli görevler verilmiş, devlet onları merkezden uzaklaştırırken, gittikleri yerlerde uyum sağlamalarını kolaylaştıracak ortamı hazırlamıştır. Pişmanlık duyacak olanlara da şans tanıyarak, onların tavırları kontrol edilmiş, uygun görüldüğü takdirde dönmelelerine izin verilmiştir (Uçar 2001: 15).

3. Cumhuriyet Döneminde Sürgün Olayları

Cumhuriyet döneminde de sürgün olayının çeşitli sebeplerle uygulanmakta olduğunu görüyoruz. Bu dönemde de sürgün iki şekilde karşımıza çıkıyor.

Hapis cezası sonrası zorunlu ikametler

Siyâsî amaçlı zorunlu iskânlar

a) Hapis cezası sonrası zorunlu ikametler

Başlangıçta 1 Mart 1920 tarihinde düzenlenen 200 nolu Türk Ceza Kanunu'nun 18. maddesine (Düster, 3 Tertip, C.VII: 854) dayandırılan, hapis cezası sonrası zorunlu ikamet olarak uygulanan sürgün cezası 1926'da çıkarılan 6123 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 18. maddesiyle yeniden düzenlenmiştir. Bu maddede;

“ Sürgün cezası gerek cürümün işlendiği ve gerek cürümden zarar gören şahıs ile mahkumun ikamet ettiği kazalardan en aşağı 500 km uzakta bulunan ve nüfusu 10 binden çok ve polis teşkilatı olan ve mahkeme ilamında yazılı bulunan kaza merkezlerinde mahkumun ikamete mecbur tutulmasından ibarettir. Bu cezanın müddeti bir seneden beş seneye kadardır. Ceza mevkiinin tabii ahvâlî mahkumun hayatı için kati' bir tehlike teşkil ederse veya emniyet veya icrasına taalluk eden mahzur ve maniler bulunursa, cumhuriyet savcısı veya mahkumun talebiyle sürgün cezasının infaz olunduğu yerdeki, hükmü veren mahkeme derecesinde bulunan mahkeme kararı ile sürgün yeri tebdil olunabilir. Bu derece mahkeme olmayan yerlerde bu kararlar, o kaza dairesinde bulunan aynı derecedeki mahkeme tarafından verilir....(Uçar 2001: 16,17)” denilmektedir. Daha sonra verilen cezanın icrası ile ilgili bazı değişiklikler ve açıklayıcı hükümler de kabul edilmiştir.

11 Aralık 1951'de Türk Ceza Yasası'nda değişiklikler yapılmış, bu dönemde 11, 18, 40 ve 173. maddeler ile “ sürgün” cezası düzenlenmiştir. 11. madde ile sürgün cezası, bu maddede sayılan suçlara mahsus asfî cezalardan kabul edilirken, 18. madde ile bu cezanın ne olduğu, süresi, infaz şekli ve şartları gösterilmiştir. 40. madde ile bir günlük tutukluluk üç günlük sürgüne karşılık sayılırken, 173. maddenin son fıkrası ile “devletin şahsiyetine karşı işlenen” ve ağır hapis cezası ile cezalandırılan suçlarının, kendilerine verilen hapis cezasının üçte birini geçmemek ve ondan da az olmamak üzere belirlenecek bir yerde ikametle emniyeti umumiyeye nezareti altına alınma (sürgün) cezası da alacakları belirtilmiştir (Uçar 2001: 17). 1965 yılında 647 sayılı Ceza İnfazı Hakkındaki Kanunu'nun 12. maddesine göre, sürgün cezasının kaldırılmasına kadar uygulanmıştır.

b) Siyasi amaçlı zorunlu iskânlar

Cumhuriyet Arşivi'nden elde ettiğimiz, Niğde'ye yapılan ve çalışmamızda değerlendirmeye çalıştığımız sürgün olayları, siyasi nitelikli zorunlu iskân türünden olaylardır. Bu sürgünler, 18 Kasım 1935 tarih ve 2848 sayılı kanu-

nun (Düstur, 3 Tertip, C.17: 28) değişik maddelerine dayanılarak yapılmışlardır. Uygulanmasından anlaşıldığına göre, bu tür sürgün cezası, mahkumiyetine gerek duyulmayan, ancak bulunduğu yerde ikameti de sakıncalı görülen kimselere yönelik bir cezadır. Abdülhamit döneminde olduğu gibi bu cezaya çarptırılan insanların, gittikleri yerlere uyum sağlamasını ve mali sıkıntı çekmesini önleyecek tedbirler de alınmıştır.

B. NİĞDE'YE YAPILAN SÜRGÜNLER

1- Osmanlı Devleti Zamanında Niğde'ye Yapılan Sürgünler

Osmanlı Devleti zamanında özellikle 1870'lerden sonra sıkça rastlanan siyasi sürgünlerin örneğine Niğde'de pek rastlamıyoruz. Yapılan siyasi sürgünlerden amaç cezalandırmak ya da, siyasi muhalifini mümkün olduğunca merkezden uzaklaştırmaktır. XIX. yüzyılda henüz Arabistan ve Kuzey Afrika ülkeleri özellikle de Trablusgarp ve Bingazi, Osmanlı toprağı olduğu için, sürgünler daha çok bu bölgelere yapılmaktadır. Niğde sürgün için yeterince uzak ve mağdur bir yer olmamakla beraber, XIX. Yüzyılda Niğde'ye de sürgün yapıldığını gösteren belgelere rastlıyoruz.

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Anadolu'ya seferi sırasında, Kozan Dağı ahalisi (BOA HAT: 447/22315/A) ve Kozanoğlu Mehmet Ağa ailesiyle birlikte Develi ve Niğde taraflarına (BOA HAT: 327/19001/A) zorunlu iskan niteliğinde olmak üzere göç ettirilmişlerdir. Yine ceza amaçlı olmak üzere; H. 1332 (1817-1818) de sabık Anadolu Valisi Alaaddin Paşa'nın Niğde'de zorunlu ikamete memur olduğu (BOA HAT: 500/24536), 1848'de Nalo Kazası hanedanından Ahmet ve Osman Ağaların Niğde ve Nevşehir'de sürgünde buldukları (BOA A AMD: 4/64), 1849'da Alaiye önde gelenlerinden bir zatın Niğde'de sürgünde bulunduğu (BOA İ.MVL: 135/3680), 1850'de Teke Sancağında Yörük Cemaatinde askerlik çağına gelmiş bazı kimseleri saklamak suçundan İmam Mustafa ve Mehmet Ali Efendi adlı iki şahsın (BOA A AMD: 23/54), 1882'de Hüseyin Efendi adlı bir zatın (BOA DH MKT: 1338/73) ve Çürüksulu Ali Paşa'nın Yeğeni Murat Bey'in Niğde'de sürgünde buldukları (BOA DH MKT: 1513/95) görülmektedir.

XIX. yüzyıla sadece Niğde'ye değil, Niğde'den başka yerlere de sürgünlerin varlığına şahit oluyoruz. 6 Aralık 1842 tarihli bir belge Niğdeli Müftü Arif Efendi'nin sürgüne gönderildiğini (BOA İ. MVL: 46/869) belirtmektedir. 1853 tarihli belgede ise; Niğde kazasına tabi Fertek köyü sakinlerinden tüccar Sorakim Efendi, Ereğli kazasında sürgünde iken, eşinin doğum yapacağı esnada Ereğli müdürünü kefil göstererek ve yanına iki nefer verilerek, bir günde Fertek'e gider ve gelir. Ancak olay Konya valisine farklı şekilde anlatılınca Dersaadete gönderilmesi kararlaştırılır. Tarsus yoluyla İstanbul'a gider-

ken firar ederek Napoli Konsolosluğuna sığınır. Adana valiliğine gönderilen yazıyla durumun tahkiki istenir (BOA MKT: 145/15).

1857 tarihli bir başka belgede ise, sabık Niğde Kaymakamı Abdurrahman Efendi ve Kethüdası Hasan Ağa'nın mahallinde yapılan mahkemesi üzerine Konya'ya gelen mazbatada; Kaymakam Abdurrahman Efendi'nin Bor kazasına sabık Müftüsü Şakir Efendi'den almış olduğu 5500 kuruştan dolayı memuriyetten azil cezası almıştır. Daha sonra ikmal-i mahkemesinde (Konya'da) kendisine davacı kimse bulunmaması nedeniyle ayrıca cezaya gerek olmadığı, Kethüdası Hasan Ağa'nın ise bir yıllığına Rodos'a sürgün edilmesi gerektiği bildirilmektedir (BOA AMD: 83/85).

Kuzey Afrika ülkeleri elden çıktıktan veya uzak yerlerde devletin hakimiyeti zayıfladıktan sonra, sürgünler Anadolu'nun küçük, kontrol edilebilir ve güvenli yerleşim birimlerine yapılmaya başlanacaktır. Bu dönemde sürgün edilirken gönderilecek yerin yalnızca mahrumiyet bölgesi olması ölçü olmayıp, kontrol açısından, devletin hakimiyeti açısından emin olan yerler de sürgün mahalli olarak görülmüştür. Bu itibarla artık Anadolu'da Kastamonu, Ankara, Sivas, Mamuretilaziz, Konya, Hüdavendigâr Vilayetleri ile, Canik, Bolu, Karesi ve Niğde (BOA EUM: 8/14) gibi sancaklar sürgün yerleridir.

Arşiv belgelerinde Niğde'ye yapılan sürgünlerle ilgili olarak 1916-1919 yılları arasındaki kayıtlarda rastlıyoruz. Ancak bu sürgünlerin 1916'dan sonra olduğu anlamına gelmez. Muhtemelen Trablusgarp'ın Osmanlı Devleti'nin elinden çıkış tarihi olan 1912'den itibaren Anadolu'ya yapılan sürgünler yoğunlaşmıştır. Belgelerde 1916-1919 yılları arasında Niğde'de kaç kişinin sürgün olarak bulunduğunu, bunların kimler olduğunu ve sürgün sebeplerinin ne olduğunu kesin bir biçimde tespit edemedik.

Niğde Mutasarrıflığı'ndan, Dahiliye Nezâret-i Celilesi'ne Hicrî 20. Şaban 1334 (M. 21.06.1916 Çarşamba) tarihinde Dahiliye Nezâreti'nin isteği üzerine, gönderilen yazıda; Niğde'de sürgün olarak bulunan şahısların isimleriyle, sürgün tarihleri ve sebeplerini ve sair bilgileri kapsayan cetvelin gönderildiği bildirilmektedir (BOA EUM: 4/5). Bu cetvele ulaşabilmiş olmamız bize o tarihte Niğde'de kaç sürgün şahsın bulunduğu, sürgün sebeplerinin ne olduğu konusunda gayet güzel bilgiler verecektir. Bununla birlikte sayının cetvel oluşturacak kadar çok olduğunu belirtmemiz, kesin sayıyı bildirmese de bir kanaat uyandırabilir. Yine Dahiliye Nezâreti Eminyet-i Umûmiye Müdiriyeti'nden; Kastamonu, Ankara, Sivas, Mamuretilaziz, Konya ve Hüdavendigâr vilayetleri ile Canik, Bolu, Karesi ve Niğde sancaklarına gönderilen yazıda siyasi sürgünlerin fotoğrafları istenmektedir (BOA EUM: 84). Bu belgede sayının çokluğuna işaret olabilecek niteliktedir. Yine bu belgenin sürgün sebebinin genellikle siyasi olduğu konusunda ki fikri güçlendiriyor.

Yukarıdaki iki belgenin ekine ulaşamamış olmamız Niğde’de bulunan şahısların kimler olduğu hakkında bilgi edinmemizi de engelliyor. Arşiv belgelerinde Niğde’de XIX. yüzyılda önemli miktarda sürgün vakasına rastlıyoruz.

2- Cumhuriyet Döneminde Niğde’ye Yapılan Sürgünler

Cumhuriyet Döneminde Niğde’ye 1931-1943 yılları arasında rastladığımız sürgün olayı; iki farklı şekilde karşımıza çıkıyor. Bu tarihler arasına ait Cumhuriyet Arşivi’nden elde ettiğimiz altı adet belgeden biri zorunlu iskân şeklinde bir sürgün örneği, beşi ise casus sürgünü olarak görülüyor.

Zorunlu iskân olarak görülen belgede konar-göçerlerin yerleşik hayata geçmesini, dolayısıyla da kolayca kontrolünü sağlamak amacı güdülmektedir. Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal, Başvekil İsmet ve diğer bakanların imzasını taşıyan 2.8.1931 tarihli Kararnamede; “Yazın Niğde yaylalarına çıkan ve kışın Adana’ya inen 150 aile 1200 nüfustan ibaret Aydın, Karakeçili, Korzun, Sarıkeçili aşiretlerine mensup göçebelerin, 885 numaralı iskân kanununu 3. maddesi mucibince Niğde vilayetinde iskânları, Dahiliye Vekaleti’nin 27.7.1931 tarih ve 10.561 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti’nin 2.08.1931 tarihli içtimânda tasvip ve kabul olunmuştur” (DAGM CA: 030.18.014) denilmektedir.

Belgelerde rastladığımız diğer beş sürgün olayının tamamı, 1935 yılında çıkarılan 2848 sayılı kanuna dayanmaktadır. Beş sürgünden ikisi ilgili kanunun 5. maddesi, ikisi 6. maddenin C fırcası, biri de 8. maddenin 2. bendinin Ç fırcası hükümlerine göre gerçekleşmiştir.

2848 Sayılı Kanunun 5. Maddesi Gereğince Sürülenler:

Adı geçen kanunun 5. maddesi şöyle demektedir; “ Türkiye tabiiyetinde bulunan gezginci Çingenelerin ve Türk kültürüne bağlı olmayan göçebelerin toplu olmamak üzere kasabalara ve serpiştirme suretiyle Türk kültürlü köylere dağıtıp yerleştirilmeleri ve *casuslukları sezilenlerin sınır boylarından uzaklaştırılmaları*, Dahiliye Vekilliği’nin teklifi ve İcra Vekilleri Heyeti kararı ile Sıhhat ve İçtimâ Muavenet Vekilliği’nce yapılır. Ecnebî tebaası, Çingenelerin ve Türk kültürüne bağlı olmayan göçebelerin milli sınırlar dışına çıkarılmasına Dahiliye Vekilliği selahiyetlidir” (Düster, 3. Tertip: C.XIX: 29).

Bu madde uyarınca Niğde’ye sürülen Osman Yıldırım hakkındaki 1.12.1937 tarihli, Reiscumhur Mustafa Kemal Atatürk ve İcra Vekilleri Heyeti’nin imzasını taşıyan kararname şöyledir: “ Casusluk yaptıkları kendi itiraflarıyla sabit olan ve kaçak eşya getirirken hudut devriyeleri tarafından yakalanan Şavşat kazasının Taşköprü köyünden İrfan oğlu Ahmet Keskin ile Bako oğlu Osman Yıldırım’ın sınır yakınlarında oturmaları mahzurlu görüldüğünden, bunlardan Ahmet Keskin’in, karısı Şetaret ve oğlu Hulusi ile birlikte Burdur iline, Osman Yıldırım’ın da karısı Tenzile, oğlu Hüseyin ve kızı Hurinaz ile birlikte Niğde

iline nakil edilmeleri, Dahiliye Vekilliği'nin 23.11.1937 tarih ve 3820 sayılı teklifi üzerine 2848 sayılı kanunun 5. maddesine tevfikan İcra Vekilleri Heyeti'nce 1.12.1937 tarihinde onanmıştır” (DAGM CA: 30.18.01. 02.80.97.10).

Reisicumhur İsmet İnönü ile İcra Vekillerinin imzalarını taşıyan ve 15.12.1938 tarihli Kara Hakkı'nın sürgününe ilişkin kararname ise şöyledir; “ Kilisli Abdurrahman oğlu Kara Hakkı'nın şüpheli durumuna binaen hududa yakın bir mahalde oturması mahzurlu görüldüğünden karısı Sait kızı Naile, kızları Nisa, Saliha oğulları Abdurrahim ve Nedim'den ibaret aile efradı ile birlikte Niğde vilayetine nakil ve iskânları Dahiliye Vekilliği'nin 8.12.1938 tarih ve 7272 sayılı tezkiresi ile yapılan teklifi üzerine, İcra Vekilleri Heyetince, 15.12.1938 tarihinde 2848 sayılı kanunun beşinci maddesi hükmüne tevfikan onanmıştır” (DAGM CA: 30.18.01.02.85.104.8).

2348 Sayılı Kanunun 6. Maddesinin C Fırkasına göre Sürgün Edilenler:

İlgili firkanın hükmü şöyledir; “ Bu kanunun neşrinden önce aşiretlere reislik, beylik, ağalık, şeyhlik yapmış olanların veya yapmak isteyenlerin ve sınırlar boyunda oturmasında emniyet ve asayiş bakımından mahzur bulunanların, aileleri ile birlikte, münasip yerlere naklolunmaları Dahiliye Vekilliği'nin teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti Kararı ile Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekilliği'nce yapılır” (Düster, 3. Tertip: C.XVII: 17).

Bu hüküm uyarınca Niğde'ye sürgün edilen Mehmet Gürsoy'a ait, Reisicumhur İsmet İnönü ile İcra Vekilleri Heyeti'nin imzasını taşıyan 16.09.1943 ve 2/20691 sayılı kararname metni şöyledir: “ Malatya vilayeti dahilinde oturmaları mahzurlu görülen Hamit Hamdi Timurlar, Şeyh Osman Nuri Öztoprak, Mehmet Gürsoy ve Emin Ömer Yılmaz adındaki şahısların ilişik listede” yazılı aileleri efradıyla birlikte Çorum, İzmir, Niğde ve Yozgat vilayetlerine nakil ve iskânları; Dahiliye Vekilliği'nin 2.08.1943 tarihli ve 21121/1/472 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine, 2848 sayılı kanunun 6. maddesinin C fırcasına tevkiyen, İcra Vekilleri Heyeti'nin 16.09.1943 tarihli toplantısında kabul olunmuştur (DAGM CA, 030.18.01.103.72.10).

Aynı hüküm gereğince Niğde'ye sürülen Muallim Ahmet'e ait 20.03.1936 tarih, 2/4228 sayılı ve Reisicumhur Mustafa Kemal Atatürk ve İcra Vekilleri Heyeti'nin imzasını taşıyan kararname ise şöyledir; “ Erbaa ahalisinden olup muallimlik yapmak bahanesi ile Batum'a giderek 6.06.1935'de Rusya'dan Çoruh vilayetine sığınmış olan Muallim Ahmet'in, Batum'da bulunduğu sırada muhtelif teşekküllerde ve Laz Kongresi'nde çalıştığı ve G.P.U.*** hizmet-

** Belgelerin eki yoktur. Dolayısıyla aile fertlerinin isimleri tespit edilememiştir.

*** Rus Gizli Servisi

tine girerek komünistlik propagandası için yurda gönderildiği ve geçmiş haline ve tespit olunan hususiyetlerine nazaran durumu şüpheli ve yurt için zararlı bir şahsiyet olduğu anlaşıldığından hududa yakın bir bölgede oturması emniyet bakımından mahzurlu görülen bu adamın, 2848 sayılı kanunu 6. maddesinin C fırcasına göre Niğde vilayeti merkezine nakli Dahiliye Vekilliği'nin 18.03.1936 tarih ve 1021 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 20.03.1936'da onanmıştır" (DAGM CA, 030.18.01.02.63.21.12).

2848 Sayılı Kanunun 8. Maddesinin 2. Bendinin Ç Fırkasına Göre Niğde'ye Sürülenler:

İlgili fırka " Harsî, siyasî idarî, içtimaî, iktisadî, askerî sebeplerle nakline lüzum görülenleri" (Düstur, 3 Tertip: C.XVII: 31). kapsamaktadır. Bu hüküm uyarınca, Niğde'ye sürülenler Erzurumlu Eyüp'e ait, Reiscumhur Mustafa Kemal Atatürk ve İcra Vekilleri Heyeti'nin imzasını taşıyan 02.11.1937 tarih ve 2/7582 sayılı kararname de şöyledir: "Aslen Ermeni milletinden olup mühtedi namı altında Gaziantep'in Nizip kazasına yerleşmiş ve nüfusa kaydedilmiş olan Gavur namı ile maruf Hasiçeli Sadık ile Erzurumlu Eyüp'ün (Asıl adı Agop) sık sık cenup hududumuzu geçerek eşya ve silah kaçırdıkları ve Suriye'de Fransız ve Taşnak istihbarat teşkilatları ile temas ederek aleyhimize casusluk yaptıkları anlaşıldığından Sadık'ın karısı Ayşe ve oğlu Cengiz'le birlikte Amasya iline, Eyüp'ün de karısı Behiye ile birlikte Niğde iline nakil ve iskânları, Dahiliye Vekilliği'nin 15.10.1937 tarih ve 3417 sayılı teklifi üzerine 2848 sayılı kanunun 8. maddesinin 2. bendinin Ç fırcasına tevfiakan İcra Vekillerin Heyetince 2.11.1937 tarihinde onanmıştır" (DAGM CA, 030.18.01.02.79.89.10).

2848 sayılı kanunun hükümlerine göre sürülen şahısların genellikle sınır bölgelerinden Niğde'ye gönderildikleri anlaşılmaktadır. Bu durum, Niğde'nin Anadolu'nun ortasında bulunup, emniyet açısından daha güvenli bir yerde bulunmasından kaynaklanıyor olmasının yanı sıra, buranın nüfus açısından homojen olmasından ileri gelmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Niğde hem Osmanlı Devleti hem de Cumhuriyet dönemlerinde ülkenin sakin ve emin yerlerinden biridir. Bunda Niğde'nin coğrafi olarak Orta Anadolu'da bulunuyor olmasının yanında, özellikle Cumhuriyet döneminde mütecanis bir nüfus yapısı kazanmasının büyük payı vardır.

Niğde, Osmanlı Devleti zamanında merkeze fazla uzak olmadığı için çokça sürgün yeri olarak kullanılmaktadır. Ancak, Tunus, Trablusgarp, Arabistan, Yemen ve Adalar elden çıktıktan sonra, diğer Orta Anadolu şehirleri gibi Niğde de bir sürgün yeri olmaya başlayacaktır. Bu yüzden 1910'lardan sonra

(kesin sayı tespit edememekle birlikte) çok sayıda sürgün vakasının olduğunu görüyoruz.

Cumhuriyet döneminde Niğde'de rastladığımız sürgün olayları, Osmanlı dönemindekilerden farklı bir karakter göstermektedir. Osmanlı dönemindeki sürgünler daha çok siyasi muhalifleri merkezden uzaklaştırma amacı taşımaktadır. Açıkça belirtmek gerekirse, bu dönemde siyasi iktidar endişesi sürgünlerin ana sebebidir. Cumhuriyet döneminde de, siyasi muhalifleri merkezden uzaklaştırmaya yönelik sürgün örneklerine rastlanmakla beraber, Niğde'ye yapılan sürgünler, daha çok casusluk faaliyetinde bulunanlara karşı olup, devletin geleceği ve milletin birlik beraberliğine yönelik kaygılardan kaynaklanmaktadır.

İlk örneğimiz aşiretlerin iskânını öngören olay, bu insanların hem daha kolay kontrolünü sağlamak gibi bir amacın yanı sıra, hem de onlara daha iyi hizmet götürmek gibi insanî bir gayeye yöneliktir.

Cumhuriyet döneminin diğer olayları olan casus sürgünleri de yine devletin geleceği endişesinden kaynaklanmaktadır. Ancak böylesine ciddi bir suç için uygulanan ceza insanlık değerleriyle çatışmayan bir nitelik taşımaktadır. Uygulanış biçim itibarıyla bu olaylar zorunlu iskân niteliğinden öteye gitmez. İnsanların aileleri ile birlikte olabilmeye şansına sahip oldukları bu uygulamada, ekonomik faaliyette bulunabilme, devletin her türlü hizmetinden yararlanabilme hakkına sahiptirler. Bir bakıma bu tür vakıalar, kurum ve kuruluşlarını henüz oluşturmakta olan bir devletin mecburen başvurduğu olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ama toplumsal barışın bozulmaması, devlet-toplum kaynaşması için azamî dikkat de gösterilmiştir.

Kaynaklar

AKŞİN, Sina (1998), *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, Ankara: İmge Kitabevi.

Ali Haydar Mithat (1325), *Mithat Paşa, Hayat-ı Siyasiyesi, Hidematı, Münfa Hayatı*, İstanbul: Hilal Matbaası

ARIKAN, Zeki (1984), "Mithat Paşa'nın Aydın Valiliği, (Ağustos 1880-Mayıs 1881)" *Uluslar arası Mithat Paşa Semineri Bildiriler, Tartışmalar*, Edirne, 8-10 Mayıs 1984.

BARKAN, Ömer Lütfi (1949-1950), Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 11, No: 1-4, İstanbul.

BOA. A. MKT. UM. 145/15.

BOA. A. AMD. 83/85.

BOA A AMD: 4/64

BOA A AMD: 23/54

BOA. DH. EUM. 1 Şb. 8/4

BOA. DH. EUM. 1. Şb. 4/5 (Yıpranma dolayısıyla belgenin ekine ulaşılamamıştır).

- BOA. DH. EUM. 1. Şb. 8/4 (Bu yazının cevabı arşivde bulunamamıştır).
- BOA. DH. EUM. 1. Şb. 5/41.
- BOA. DH. EUM. 4. Şb. 21/8/M
- BOA DH MKT: 1338/73
- BOA DH MKT: 1513/95
- BOA HAT: 447/22315/A
- BOA HAT: 327/19001/A
- BOA HAT: 500/24536
- BOA İ.MVL: 135/3680
- BOA İ. MVL: 46/869
- BOZDAÇ, İsmet (1985), *Sultan Abdulhamid'in Hatıra Defteri*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- DAGM Cumhuriyet Arşivi, 030.18.014.22.57.2.
- DAGM Cumhuriyet Arşivi, 30.18.01.02.80.97.10.
- DAGM Cumhuriyet Arşivi, 30.18.01.02.85.104.8.
- DAGM cumhuriyet Arşivi, 030.18.01.103.72.10.
- DAGM Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01.02.63.21.12.
- DAGM Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01.02.79.89.10.
- Düstur, 3 Tertip, C.VII.
- Düstur, 3. Tertip, C.XVII.
- Düstur, 3. Tertip: C.XIX: 29.
- "Sürgün" Mad. *Türk Ansiklopedisi* (1981), C.30: ME Basımevi.
- KARAL, Enver Ziya (1983), *Osmanlı Tarihi*, Ankara, C. VII: TTK Basımevi.
- KAYNAR, Reşat (1984), "Eğimli Sait Paşa'nın Hatıratında Mithat Paşa'nın Sadarettten Azli ve Memleketten Çıkarılması ile İlgili Açıklamalar" *Uluslar arası Mithat Paşa Semineri*, Bildiriler, Tartışmalar, Edirne, 8-10 Mayıs 1984
- LEWIS, Bernard (1991), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kırat, Ankara: TTK Basımevi.
- Osman Nuri (1327), *Abdühamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı, Hayat-ı Hususiye ve Siyasisesi*, Dersaadet: Mabaa-i Osmaniye.
- PAKALIN, Zeki (1993), *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Basımevi.
- TALAY, Aydın (1991), *Eserleriyle ve Hizmetleriyle Abdulhamit*, İstanbul: TTK Basımevi,
- Türkçe Sözlük* (1998), Ankara, C.2. TDK Yayını
- Türk Ansiklopedisi*, C.30. ME Basımevi
- UÇAR, Ahmet (2001), *Milli Mücadele'den 12 Mart'a Konya'da Siyasi Sürgünler*, İstanbul: Tez Yayınları.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1987), *Mithat ve Rüştü Paşaların Tevkiflerine Dair Vesikalar*, Ankara, 1987: TTK Basımevi.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1950), *Mithat Paşa ve Taif Mahkumları*, Ankara: TTK Basımevi.

The Exiles Sent to Nigde

Dr. Salih ÖZKAN*

Summary: The event of exiling someone during the Ottoman period was used for the aim of both punishmen and settlement. However, during the Republican period the exiles were only used to punish the person. The method of exiles was mainly used after the person in question stayed at prison and finished the most of his prisonment period. Then the remaining years he was not kept at prison but sent to exile. This ratio was mainly one-fifth of the remaining period of prisonment. This was a kind of compalsary settlement in a special place where he could not create any problem. The second type of exile was used for the person living in places close to border and creating promlem for the security of that area. Such persons were forced to settle in an area far from the borderlands.

In the early years of the Republican era the exiles sent to Nigde mainly belong to the second type exiles, a kind of exiles used for spies. This was due to the fact that Nigde was situated in the central part of Anatolia and was relatively secure place. The event of exiling was not a total punishment at all, only restricting some rights of the person in question. He was almost free to do all free person could be able to. He had some certain rights in his practical life.

Key Words: Exile, Nigde, settlement, the method of punishment, spy, exile of spy, exiles in the Ottoman Empire, exiles in the Turkish Republic

* Nigde Universitiy, Faculty of Education / NİĞDE
sozkan66@hotmail.com

Выселение в город Нигде.

Доцент Салих Озкан*

Резюме: Во время правления Османской Империи выселение использовалось как метод колонизации или в качестве наказания. В период Республики же выселение выступает как метод наказания. В явлении выселения человек после длительного тюремного наказания не содержится больше в тюрьме. Оставшееся время пребывает в ссылке/ выселении. Обычно время выселения составляло 1/5 часть тюремного наказания. Это похоже на обязательное содержание заключенного в одном месте, чтобы он не вызывал проблем. Второй вид выселения же применялся для лиц, чье проживание вдоль границ было небезопасно. Эти лица выселялись подальше от границ. В первые годы Республики выселенные в г.Нигде лица принадлежали ко второй группе выселенцев. Эти выселения шпионского характера. Причина выселения шпионов в г. Нигде заключалась в том, что этот регион находился в Центральной Анатолии и в том что был надежным. Выселение не представляло собой наказание само по себе, а представляло собой некоторое ограничение прав. Выселенец по существу обладал многими правами на деятельность как и свободный человек.

Ключевые слова: Выселение, Нигде, Проживание, Метод Наказания, Шпион, Выселение Шпионов, Выселение во время Османской Империи, Выселение в период Республики.

* Университет Нигде, Образовательный Факультет, отделение Преподавание общественных Наук, Преподаватель.
sozkan66@hotmail.com